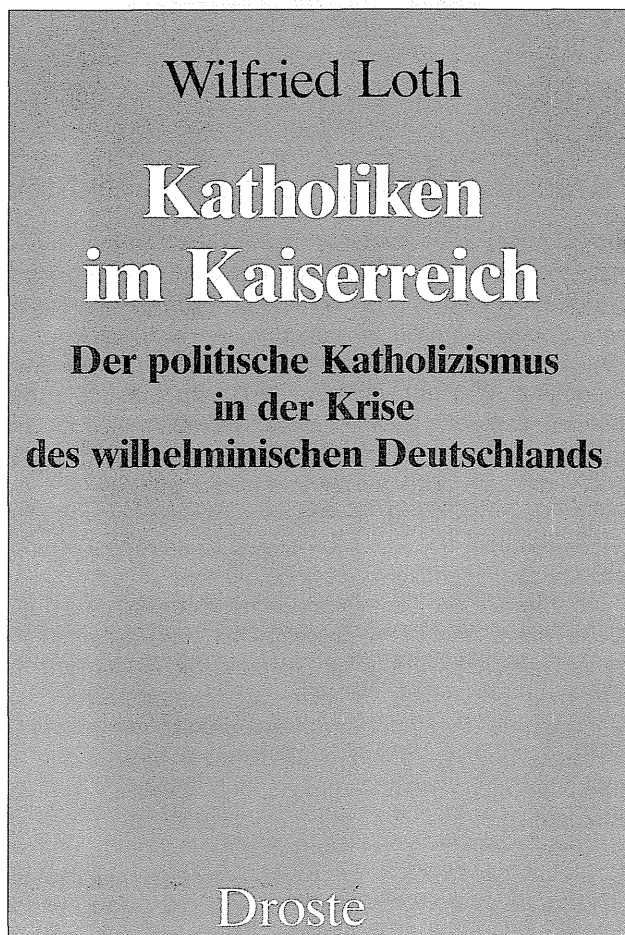

Wilfried Loth: KATHOLIKEN IM KAISERREICH.
Düsseldorf, Droste, 1984, 446 str.

Študija predstavlja temeljno delo o zgodovini političnega katolicizma v Nemčiji. Govori o idejni in politični zgodovini enega najpomembnejših nemških političnih taborov pred prvo svetovno vojno. Wilfried Loth, ki velja v Nemčiji za enega največjih strokovnjakov za zgodovino nemškega političnega katolicizma, je v slovenski literaturi s tega področja pravzaprav neznan. Tudi to je razlog za (nekoliko pozno) predstavitev enega njegovih temeljnih del.

Če govorimo o političnem katolicizmu v Nemčiji in odnosu stroke do vprašanj, ki so z njim povezana, moramo ugotoviti, da so si mnogoteri stališča, v sicer široki paleti različnih mnenj o zgodovinski vlogi političnega katolicizma, pogosto diametralno nasprotna. Če poenostavim, lahko (glede na sicer zelo obsežno nemško literaturo) razhajanja v stroki ponazorim v dveh glavnih opredelitvah:

- eni poskušajo v nemškem političnem katolicizmu videti frontalen spopad z modernizacijo;
- drugi ga proglašajo za utemeljitelja ("Wegbereiter") parlamentarne demokracije.

Po Lothovi interpretaciji vzpona (in zatona) političnega katolicizma je ta v Nemčiji črpal moč iz ultramontanističnega miljeja, ki je bil od združitve Nemčije pogojen z dvema procesoma. Po eni strani je izhajal iz pohoda zmagovitega integralističnega ultramontanizma, katerega najboljši primer je razglasitev papeževe nezmotljivosti na I. vatikanskem koncilu leta 1870, po drugi strani pa je izhajal iz težav družbe z modernizacijo, kakršno je prinašala s seboj malonemška združitve. Nekaj izhodiščnih tez:

1. Ultramontanizmu je pravo moč dajala večplastna sestava nemškega političnega katolicizma, v prvi vrsti boj za ohranitev tradicionalnih prvin cerkvene avtonomije, ki jo je omogočala poprejšnja razdrobljenost prostora na nemške kneževine (odpor proti centralni oblasti v imenu "starih" pravic Cerkve).

2. Tradicionalne katoliške elite (plemstvo, aristokracija, veleposest, visoko meščanstvo), ki so se čutile ogrožene zaradi zahtev nacionalne države so se gibanju priključile.

3. Gibanje je povezoval "upor razsvetljenski paradigmi", ki naj bi jo posebljala nova nacionalna, racionalistična, protestantska itd. država.

4. Cerkev so ogrožale načelno svobodomiselnosti in tudi zelo konkretne zahteve liberalnega meščanstva, ki je od nove nacionalne, centralizirane države zahtevalo svoboščine.

5. Nižji družbeni sloji – malo meščanstvo in predvsem kmetje – so se za politiko ultramontanizma hitro opredelili, saj jih je bilo strah modernizacije in vseh težav, ki jih je ta prinašala s seboj.

6. Katoliško delavstvo je v političnem katolicizmu videlo vsaj delno varstvo pred neupravičenimi zahtevami liberalnega kapitalizma.

7. K tem skupinam je treba prišteti še nekatere skupne poteze nasprotovanja novi situaciji, kot je npr. odpor do pretežno protestantskih vodilnih slojev nemške družbe v državni upravi, kulturi in znanosti.

8. Pomembno je bilo tudi tradicionalno nasprotje južnonemških in "welfskih" pokrajin ter pruske hegemonije.

9. Nenazadnje pa velja omeniti tudi opozicijo aljaško-lorenskih in poljskih predelov nove države nemški nacionalni državi sploh.

Seveda se politične skupine (in razlogi), ki jih zgoraj navajam in iz katerih je nemški politični katolicizem črpal svojo moč, medsebojno prepletajo in so kot ideološke sestavine hkrati prisotni v različnih družbenih slojih. Te raznolike skupine, ki so izhajale iz sicer potencialno nasprotujočih si družbenih slojev, so bile tudi geografsko razporejene zelo različno po ozemlju nove nemške države in so predstavljale ideološko podlago političnemu gibanju Centruma. V nemški politični sredini se je prepletalo več idejnih in političnih usmeritev, povsem v skladu z znanim Bismarckovim rekom, da nemški politični katolicizem oziroma stranka "nima

samo dve duši ampak sedem idejnih usmeritev, ki odsevajo v vseh barvah nemške politične palete: od skrajne desnice do radikalne levece ..."

V nemškem političnem katolicizmu se idejne usmeritve in konkretna politična pričakovanja srečujejo v paleti naziranj, ki sega "od kmečke veleposesti do malomeščanske buržoazije, od fevdalnega romaticizma do stanovsko-cehovske zaplankanosti ...".

Vendar se je v Nemčiji kmalu pričena proces, ki se znotraj političnega katolicizma nikjer v Evropi ni odvijal tako hitro in radikalno. Vse več katoličanov se je z vzponom nemške industrializacije znašlo med podjetniki – na strani kapitala. Na drugi strani se je seveda (številčno) še povečala množica katolikov, ki so se znašli med delavstvom, tj. v delavskih množicah. Družba je doživljala hiter vzpon industrije, tiska itd., staro meščanstvo je propadalo, novo je stopalo na njegovo mesto, v desetletjih pred prvo vojno je Nemčija doživela tako bliskovito družbeno, gospodarsko, kulturno idr. preobrazbo, da se je za ta čas uveljavil termin "drugo razsvetlensko obdobje" (Zweite Aufklärung). To obdobje je pod vprašaj vse bolj postavljalo stare samoidentifikacije, stare pripadnosti in seveda tudi politične opredelitve.

Konzervativni katoliki so se znašli v precepu. Nekakšna katoliška obnova sveta po integralističnih/ultramontanističnih predstavah ni bila mogoča, enako nemogoča pa se je zdela tudi nekakšna stanovsko-korporativistična preureditev družbe po "srednjeveškem vzoru" v novi preobliki.

V cesarski Nemčiji se je proti koncu 19. stoletja znotraj političnega katolicizma, ki je imel svoje prvotno izhodišče v gibanju konzervativne katoliške aristokracije in Cerkvene hierarhije, iz omenjenih idejnih in političnih smeri postopno izoblikovalo troje glavnih idejno-političnih struj:

1. meščansko-emancipacijska,
2. populistično obarvana struja malih kmetov in malega meščanstva
3. in nazadnje delavsko katoliško gibanje – za katero je značilno, da je bilo najmočnejše tam, kjer sta se prepletali tradicionalna in istočasno industrijska družbeno realnost.

Kako so se omenjene tri struje medsebojno sporazumevale in kako so notranjepolitične in zunanjepolitične razmere definirale idejni in politični razvoj, nam v natančni študiji nemškega političnega katolicizma opisuje Wilfried Loth v knjigi, ki je pred nami.

1. Meščanska struja

Meščanska struja znotraj političnega katolicizma ima svoje začetke v 40-ih letih 19. stoletja. Izvorno so jo predstavljali tanki sloji lokalnih veljakov iz vrst katoliških akademikov, višjih uradnikov in podjetnikov, ki so se pri volitvah naslanjali na intervencije cerkvene hierarhije, ki jim je pomagala pri agitaciji med nižjimi sloji.

Ta skupina se je po začetku velike konjunkturane dobe, ki jo omejujemo z letnico 1896, zelo povečala. Vse več katolikov se je uveljavilo med velepodjetniki, v trgovini in bančništvu, kjer so predstavljali vse pomembnejši družbeni sloj. Prav tako se je hitro povečeval odstotek katolikov med visokimi uslužbenci državne uprave, odvetniki in zdravniki ter med tehnično inteligenco. Za to skupino je značilno hitrejše soočanje z realnostjo industrijske liberalne demokratične družbe in njihova velika samozavest, ki je izhajala iz njihove nove družbene vloge. Za to skupino je značilna tudi kritika stanovsko-korporativističnih utopij in kritika zaostalosti ideologije političnega katolicizma. Ta skupina ni več postavljala v dvom celotnega modernega razvoja družbe, v razvoju tehnike in industrije npr. ni več videla pojave, ki "ogroža družbeno harmonijo" itd. Društva, stranke, parlament in drugi pojavi moderne družbe zanj niso več predstavljali ovir za izgradnjo stanovskega družbenega ideala, temveč možnost za uveljavitev ljudstva v sodobni družbeni organizaciji. Izrecno se je ta struja izoblikovala okoli intelektualcev na vsenemški ravni, kot so bili Julius Bachem, Herman Cardauns, Georg von Hertling in vrsta drugih, ki so ustanovili Görresovo družbo (Görres-Gemeinschaft), ki naj bi skrbela za razvoj znanosti v katoliški Nemčiji. V tem času se je v teh krogih političnega katolicizma uveljavila značilna parola, s katero je leta 1906 Julius Bachem naslovil svoj članek v *Historisch-politischen Blättern* – "Wir müssen aus dem Turm heraus ..." –, članek, ki je sprožil živahne diskusije. Podobno vlogo sta igrala intelektualca kot sta bila Franz Hitze ali August Pieper, ki sta katolikom na podlagi sodobnega demokratično-liberalnega kapitalističnega reda zapovedovala uveljavljanje v družbi.

Bolj na robu, a z značilnimi poudarki, so v tem času delovali "teologi reformisti", kot Franz Xaver Kraus, v letih 1886–1900 avtor vrste anonimnih pisem v časopisu (pseudonim *Spectator*), v katerih je napadal ultramontaniste, ali njegov sodobnik Hermann Schell, ki je leta 1897 v zahtevi o povezavi Cerkve s sodobno znanostjo svoj programski spis naslovil "Katolicizem kot princip napredka" (*Der Katholizismus als Prinzip des Vortschritts*). Istočasno so cerkveno cenzuro in moralne sodbe o sodobni literaturi in umetnosti obsojali Carl Muth in vrsta njegovih sodelavcev ter Martin Spann. Ta krog katoliških intelektualcev je od nemških katoličanov zahteval, naj se končno sprijazni z prusko-malonemško državno ureditvijo.

Glavni organ tega gibanja je bil časnik "Hochland", ki ga je leta 1903 ustanovil omenjeni Carl Muth, vanj pa so pisali pristaši gibanja.

Za ta krog je bila značilna (vsaj v javnosti) tudi distanca do teoloških vprašanj, da ne bi po nepotrebnem prihajali v konflikte s hierarhijo Cerkve (kar pa se je vseeno dogajalo).

Glede novonemškega nacionalizma lahko za to sku-

pino rečemo, da je precej heterogena. Enako heterogen je pri tej skupini tudi odnos do obstoječega liberalno-demokratskega reda v Nemčiji. Antiliberalna ali antisemitska tradicija političnega katolicizma se je tudi v tem taboru kazala v različnih kombinacijah. Nekateri so se v luči lastnih karier bolj sprijaznili z novo državno ureditvijo, drugi – predvsem politični voditelji Centruma – pa so se zavedali, da je njegova trajna moč možna samo, če bo njegova notranja heterogenost presežena. Za večino v tej skupini lahko rečemo, da je verjela, da je za izhodišče nadaljnjega političnega, družbenega in vsakršnega političnega dela katolicizma v Nemčiji sploh, treba sprejeti obstoječi buržoazni red. V perspektivi je postajalo skupini jasno, da je uveljavitev Centruma na tej podlagi pomembnejša od zagotavljanja vpliva in moči hierarhije Cerkve v državi.

2. Podeželski nižji sloj (populistična struja)

Ti sloji so predstavljali nekakšno pasivno resonanco ostremu ultramontanizmu, ki je bil sicer volilni rezervoar političnega katolicizma. Konec 80-ih let in v začetku 90-ih let 19. stoletja se je iz tega sloja postopno oblikovala samostojna politična struja znotraj političnega katolicizma oziroma Centruma.

Čez ramena tega podeželskega sloja so prišla gospodarska bremena, socialna odrezanost od družbe, kar so pogojevali hitra industrializacija, razvoj tehnike in meščanske politike v luči t. i. "drugega razsvetljenstva". Srednji kmečki sloj je to vodilo v okrilje političnega katolicizma, sledila mu je mala kmečka posest, rokodelci in obrtniki, mali trgovci. Ti sloji so postopoma odkrivali pravico političnega zastopanja dotedanjim politikom in veljakom političnega katolicizma ter so se samostojno oblikovali v poseben sloj s svojim predstavnostvom, ki je idejno združevalo nasprotovanje modernizaciji na eni strani in elementarni demokratični usmerjenosti na drugi strani, za kar je še najboljša oznaka populizem.

Osrednje figure gibanja so bili trierski "Presskaplan" Georg Friedrich Dasbach, zgornjefrankovski "kmečki doktor" Georg Heim in mladi Matthias Erzberger.

Nastop te populistične skupine je bil usmerjen proti vsemu, kar je kakorkoli kazalo na to, da ogroža existenco srednjega in nižjega sloja katoliške populacije: proti sodobni tehniki, prosti tržni konkurenci, sodobni znanosti in tehniki, liberalizmu, borzi in bankirjem, proti judom, ki naj bi se s tem razvojem edini okoriščali, proti birokraciji in aristokraciji, proti strankarstvu, strankam in parlamentu itd.; skratka proti vsem, ki tega sloja niso zmogli zaščititi pred drsenjem na socialni lestvici.

In vendar so se znašli v zanimivih in paradoksnih koalicijah, npr. z veleposestniki, kjer so se zavzemali za ohranjanje tradicionalnih načinov produkcije, istočasno pa za "pravice malih ljudi", pri tem pa so spet naleteli na nasprotje z modernizacijo v agrarni produkciji velepo-

sesti. Zavzemali so se za dvig zaščitnih carin za kmetijske pridelke, ukrepe proti verižnikom, preprodaji živine in drugih kmetijskih proizvodov. "Mali trgovci" v tej skupini so nasprotovali npr. veleblagovnicam, celo konzumnim zadrugam, rokodelci v tej skupini so se zavzemali za kontrolo in nadzor nad razvojem obrti oziroma kontrolo s strani obrtniške zbornice itd.

Seveda so populisti v teh okvirih zagovarjali udeležbo najširših slojev pri političnem življenju in (istočasno) cesarsko obliko državne ureditve. Tako v parlamentu kakor v obrtniški zbornici naj bi s splošno volilno pravico dosegli večino.

Za vprašanje večjih nacionalnih konceptov v širših dimenzijah niso bili preveč dovtetni. V nekaterih vprašanjih so se nagibali celo na stran socialdemokratov, npr. pri nasprotovanju izdatkom za kopensko vojsko in *monarico*.

Kljub temu zadnjemu populizmu ni mogoče uvrstiti v skupino, ki bi zagovarjala demokracijo, ali jo celo označevati za demokratični element znotraj tedanjega nemškega političnega katolicizma oziroma nemške družbe. Zaradi antiliberalizma, antisemitizma in antimodernizma so bili zelo dovtetni tudi za avtoritarne koncepte.

Posebno se je ta usmeritev pokazala ob koncu prve svetovne vojne (še posebno npr. na Bavarskem), saj so antirepublikanske in antisocialistične sile imele v tej struji pomembno oporo v nemirnem času po vojni.

3. Delavsko gibanje znotraj političnega katolicizma

Delavsko gibanje ima (tako kot meščanska struja) svoje korenine v začetkih gibanja političnega katolicizma, tj. v 70-ih letih 19. stoletja. Pravo politično težo je gibanje dobilo šele na prelomu stoletja z razmahom sindikalističnega gibanja katoliškega delavstva.

Za to skupino je skupni imenovalac predstavljala identifikacija s katolicizmom, želja po izboljšanju družbenega in materialnega položaja delavstva, elementarna želja po emancipaciji, odprava revščine in zaostalosti katoliškega delavstva, in kar je zelo pomembno – želja po samostojni uveljavitvi brez posrednikov in paternalističnih varuhov.

Za gibanje so značilne predstave o izenačenju razmerij med kapitalom in delom, trgovino in obrtjo, industrijo in kmetijstvom. Vse to pa ni našlo lastne artikulacije v terminologiji razrednega boja, ampak v zahtevah po "stanovski zavesti", "priznanju družbenega položaja", "soodločanju", "enakopravnosti" itd., skratka v zahtevi po "enakopravni udeležbi pri dvigu materialne in duhovne ravni v razvijajoči se nemški družbi". Kljub temu je katoliško delavstvo postavljalo pod vprašaj obstoječe razmere in relacije pri udeležbi v napredku nemške družbe, tako kot njihovi stanovski socialdemokratsko orientirani kolegi. Še posebej ko so zgoraj opisane zahteve zastopali z lastnimi kadri in so se znebili paternalizma starega vodstva oziroma zastopanja

lastnih interesov s strani tradicionalnih strankarskih veljakov in cerkvene hierarhije.

Idejno je bila ta skupina šibka, saj je izhajala iz stanovske kritike kapitalizma, notranjo idejno dinamiko v delavskem gibanju političnega katolicizma pa je zanimivo opazovati prav v postopnem, a nenehno naraščajočem, primanjkljaju (nezadostnosti) te stanovsko orientirane ideološke kritike kapitalizma. Na drugi strani je značilno vztrajanje pri izrazitem empirizmu in pragmatizmu, občasno pa tudi nekakšna sovražna usmeritev do "teoretiziranja". Delavska struja je zaman upala (oziroma pričakovala) na teorijo in napotke s strani Cerkve in političnega katolicizma, ki bi bolj konkretno zastavil kritiko kapitalizma na podlagi katoliškega nauka. Na eni strani je tako zavračala liberalne predstave o družbeni realnosti kot nezadostne, pri marksizmu pa je zavračala historični materializem, na katerem je temeljil.

Idejno je konkretne impulze še najbolj prevzemala od znanih pragmatičnih sindikatov (Trade Union) v Veliki Britaniji, čeprav je njihov vodilni sloj s študijem marksizma prišel do pomembnega razumevanja logike kapitalistične družbe, trga itd., kar je nazadnje vodilo marsikatero akcijo ali zastavitev konkretnega in dolgoročnega cilja v isto smer kakor pri socialdemokrati – do usmeritve v izgradnjo državne socialne politike, zakonodaje za zaščito delavstva do konkretne organizacije delavske samopomoči, sklepanja tarifnih in kolektivnih pogodb, usklajevanja rasti plač in drugih ukrepov za splošno izboljšanje življenjskih razmer nemškega delavstva.

V katero smer naj bi se razvijala družba in kakšen naj bo končni cilj teh prizadevanj, se v katoliškem delavskem gibanju niso posebej spraševali. Kapitalizem kot družbeni model in ustavna monarhija sta bili stalnici, ki v tem taboru do prve svetovne vojne nikoli nista prišli pod vprašaj. Še najbližje je bilo v času do prve svetovne vojne delavsko gibanje idealu nedefiniranega "nemškega socialnega cesarstva" (Loth), ustavni ureditvi, pri kateri bi se neodvisni monarh in močan parlament vzajemno dopolnjevala, se zavzemala za pravičnost, preprečevala vsakršno izkoriščanje, hkrati pa skrbela za napredek ter razvoj nemške države in družbe. Taka usmeritev je nenazadnje zadostovala za aktivno zavzemanje za parlamentarno demokracijo, toliko bolj pa za socialno državo.

Ob povedanem je treba dodati, da je bila delavska smer političnega katolicizma v Nemčiji ena najmočnejših družbenih sil, ki so se zavzemale za splošno demokratizacijo znotraj politike in družbe nemškega cesarstva neposredno pred prvo vojno. Kmalu npr. ni bilo več sledu o vračanju stavke kot sredstva za doseganje delavskih zahtev in uveljavljanje interesov – namesto tega je stopalo v ospredje obsojanje nerazumevanja političnih veljakov (znotraj političnega katolicizma) za delavska vprašanja na eni strani in obsojanje "gospodskosti morale nemških industrijskih magnatov" na

drugi strani (Loth). V tem smislu je soočanje s politiko socialdemokratov potekalo zadržano, proti poskusom "prekletstva" socialistov in njihovega nauka ter njihovih prizadevanj kot celote pa je večina v katoliškem delavskem gibanju nastopala zelo odločno. V skladu s tem se je del vodstva ob koncu 19. stoletja zavzemal celo za ustanovitev nadstrankarske sindikalne centrale. Ta prizadevanja so – gledana v zgodovinski kontinuiteti – dajala pomemben ton delavski politiki in bila pomembna pri oblikovanju družbenega reda še veliko pozneje, v Weimarski republiki in celo v času po drugi svetovni vojni.

Po prvi vojni je v razmerah vzpenjajočega se nacionalsocializma mogočna zgradba političnega katolicizma v Nemčiji razpadla kakor hiša iz kart.

Politični katolicizem v času do vzpona nacionalsocializma je bil zgolj prehodni pojav, ki pa je širše družbene sloje nemških katoličanov vodil v moderno družbo – od subkulturnih slojev do delavskih, meščanskih, cekvenih, kmečkih. Po prvi vojni so zaradi samostojne interesne integracije postali deli nemškega političnega katolicizma samostojni ter so se razvili v posamezne usmeritve in struje, ki jih ni bilo več mogoče politično poenotiti pod skupni imenovalec. Notranja koherenca in enotno idejno jedro sta se hitro razkrajali in nacionalsocializem ob razcepljenosti nemškega političnega katolicizma z nemško politično sredino ni imel težkega dela.

Pripis (epilog in primerjava)

Nemški zgodovinarji se sprašujejo (danes, ko pogosto govorimo o procesih "dolgega trajanja") ali je Bismarckovemu sistemu politične vladavine (in njegovim "dedičem"), ki je v veliki meri ohranila oblast junkerjev, vojaškega sloja in pruskih birokratov, res uspela transformacija v delujoč (kakorkoli že ohromljen) parlamentarni sistem, pri katerem je pomembno stransko vlogo igral nemški politični katolicizem.

Ali ni bila prva vojna, v katero se je ta sistem "zaletel" ("*ne poznam več strank, poznam samo še Nemce ...*") poskus "bega naprej" iz nerešljivo zamotane situacije? Ali se ni ta koalicija potem "obnovila" v Weimarski republiki, jo zrušila in omogočila, da je na njeno mesto prišel nacionalsocializem?

Če se nemški zgodovinarji sprašujejo v tako dolgem časovnem loku (in glede na argumentacije tudi povsem upravičeno), ali se ni mogoče vprašati nekaj podobnega glede političnega katolicizma na Slovenskem? Deloval je v še krajšem časovnem obdobju. Poleg tega so njegovi nekateri njegovi politiki (npr. Anton Korošec) ali njegovi "ideologieliferanti" (nesporno sta na Slovenskem pri tem vodilna Anton Mahnič in Aleš Ušeničnik) v neposredni osebni kontinuiteti obvladovali slovenski idejni prostor tistih 60 let, za katera lahko rečemo, da pomenijo začetek resne slovenske politične zgodovine. In če je tako, ali lahko govorimo o kontinuiteti sloven-

skega političnega katolicizma od konca 19. stoletja in vse do konca druge svetovne vojne, ko se ta konča s katastrofo političnega katolicizma in z zmago komunistične revolucije na podoben način, kakor nemška historiografija?

Nemški politični katolicizem je imel težave v širokem spektru prepletanja družbenih procesov Wilhelmove Nemčije – od zastopanja stališč malokmečke posesti, prek malomeščanskih elit, do družbenih skupin, ki so še ostale na stališčih fevdalne romantike, ali cehovsko-stanovskih kmečkih in malomeščanskih družbenih skupin.

Slovenski politični katolicizem se je ukvarjal z mnogo manjšimi težavami. Ob svojem zmagovitem nastopu ob koncu 19. stoletja je sprva videl svojo osnovno nalogo v tem, da mora lastno politično bazo v ljudstvu (kmete) ščititi pred modernizacijskimi procesi. Ti so vključevali vrsto za celotno Cerkev problematičnih novosti, na drugi strani pa vrsto vzporednih nevarnosti (liberalizem, nacionalizem, marksizem itd.), ki so grozile z nevarnostjo izgube primata političnega katolicizma v ljudstvu (nastajajočem narodu).

In pozneje v času med obema vojnama velja še posebej za slovenska trideseta leta to, kar je veljalo za nemški politični katolicizem pred prvo svetovno vojno. V osnovni usmeritvi skupne katoliške identitete v skupno identifikacijo je nastajala posebna oblika "mi-diskurza", ki se je nadgrajevala v smeri nostalgičnega in seveda utopičnega "stanovsko-korporativnega srednjeveškega reda", ki se mu je pridružila nacionalno-kmečka ("Blut – Boden – Nation – Religion") ideologija, iz katere se ni moglo razviti nič konkretnega. Zato so slovenski komunisti zlahka nastopali z obljubami o rešitvi nacionalnega, socialnega in drugih modernizacijskih vprašanj.

Za nemško politično sredino konec devetdesetih let 19. stoletja je značilno, da se je iz konzervativne države, ki je obsojala industrializacijo, pojave v moderni kulturi in družbi ter propagirala idiličnost stanovske družbe, že zgodil bistven obrat. Z uveljavljanjem katolikov v vseh družbenih sferah in poklicih se je aktivna vloga katolikanov v družbi (v industrijski družbi sploh), vse bolj in bolj prepoznavala kot možnost družbenega napredka z udejstvovanjem katolikov v industrijskem napredku ali npr. znanosti. V Nemčiji se je v tem času že zdavnaj uveljavila parola "*Wir müssen aus dem Turm heraus ...*"

Seveda nemških katolikov niso (kot na Slovenskem) ogrožali samo liberalci ampak v prvi vrsti protestanti in socialdemokrati (industrializacija) ... Čepenja "v stolpu" si niso mogli privoščiti ...

Sodelovanje z vlado in s cesarjem je Centrumu prinašalo nenazadnje pomembne koristi tudi na cerkvenem področju. Pri tem je seveda šlo za nenehno vezano trgovino – npr. preklic odloka o izgonu jezuitov marca 1904 na eni strani in ob tem strinjanje s von Bülowo vladno politiko izgradnje nemške flote ali še bolj "velikopotezno" uveljavitvijo nemške kolonialne politike

... Parafrazirano je Friedrich Naumann to novo politiko in usmeritev političnega katolicizma v Nemčiji imenoval, namesto "zveza med prestolom in oltarjem" – "zveza med Centrumom in cesarjem".

Zveza pa ni bila tako trdna, kot je izgledala, še posebej zaradi novega izziva – delavskega vprašanja. Izguba ravnotežja v razmerju do vlade bi za nemško politično sredino pomenila tudi izgubo vodilne vloge meščanske struje v njej, najbrž pa tudi ponovno uveljavitev njene najbolj konzervativne struje. V resnici Kettelerjev program ni več zadoščal, vodstvo katoliškega delavstva, ki so ga v politiki zastopali katoliški meščanski politiki ali častni predstavniki iz vrst duhovščine, pa je postajalo vse bolj vprašljivo. Nezadovoljstvo delavstva s "poklicanimi voditelji katoliškega ljudstva", kakor so se radi poimenovali predstavniki Centruma, je povzročalo vse večji "beg" katoliškega delavstva k socialdemokratu.

Načrti, s katerimi bi paternalistično vodstvo Centruma skrbelo za politično predstavništvo delavstva, ki pa mu ni bilo dovoljeno v prvi osebi zastopati samega sebe in svojih interesov, v konkurenci s socialdemokrati ni več vzdržalo, četudi je celo pri ustanovitvi Delavskega društva za katoliško Nemčijo leta 1890 ostalo pri tej paternalistični logiki. Ko so se 90-ih letih pričela ustanavljati katoliška delavska društva in sindikati so politični veljaki Centruma nanje gledali z velikim neupanjem in zadržanostjo.

Če se še enkrat ozremo na opisano Lothovo oznako populistov v Centrumu, vidimo, da izhodišča, ki v 90-ih letih in sploh po koncu "kulturkampf" v Nemčiji privedejo v vodstvo katoliškega gibanja populiste (kot najmočnejšo frakcijo Centruma), še najbolj sovpadajo s slovenskimi razmerami. Neuspeh vzpona populistov je bil posledica angažiranja visokega klera v sporu z državno oblastjo, ki je leta 1893 preprečil, da bi nižja duhovščina prevzela vlogo intelektualne elite v imenu populistov, potem ko je bila povsem izgubljena moč konzervativnega plemstva, ki je do tedaj igralo ključno vlogo v Centrumu.

Tudi delavsko strujo in njene t. i. "rdeče kaplane" v nemških delavskih četrtih, ki v svojih idejnopoličnih nastopih močno spominjajo na ideje Janeza Evangelista Kreka na Slovenskem, je doletela podobna usoda. Obe skupini je lastno vodstvo nazadnje onemogočilo, češ da gre gibanje "predaleč". Razlika je v tem, da je v Nemčiji poleg "izdaje" s strani vodstva političnega katolicizma in Katoliške cerkve odločilna radikalna organizacija socialdemokratov, medtem ko je na Slovenskem, poleg prve točke, ki je skupna, bistveni element tudi pomanjkanje delavske volilne baze nasploh. Na mesto obeh so sedaj stopili predstavniki katoliškega srednjega meščanskega sloja.

Če situacijo v nemški politični sredini povzamemo, jo le stežka lahko primerjamo s situacijo med obema vojnoma v Sloveniji. Morda na zelo splošni ravni, a s

polstoletnim zamikom: Za Centrum v času Bismarcka je namreč značilno to, kar velja za slovenske razmere pol stoletja pozneje v Kraljevini Jugoslaviji:

- distanca do pruskega državnega vodstva,
- težnja po čim učinkovitejši zaščiti Cerkve v državi in družbi,
- neka splošna ideja o "socialni enakosti", ki je vsakemu nekaj obljubljala in nikoli ni našla konkretne idejno-politične oblike (modela) in
- nekakšna simpatija do masovne politične mobilizacije.

In če se strinjamo z W. Lothom, da je vse to bilo bistveno premalo za soočanje z modernizacijo, industrializacijo in s hitrimi družbenimi spremembami, moramo težavam nemške politične sredine v času Bismarcka (ob primerjavi s slovenskimi razmerami v tridesetih letih) dodati še bistveno odločnejše zastavljeno vprašanje vdiranja marksističnih ideoloških premis v katoliški tabor.

Stanovski korporativizem je bil že v času Wilhelmove Nemčije nespособen predstavljati družbeno alternativno agitacijo marksizma, še manj pa pol stoletja pozneje v tridesetih letih v Sloveniji.

Nemški politični katolicizem se je kljub široki paleti različnih družbenih skupin, ki jih je integriral in so jim bili skupni samo konzervativizem, strah pred modernizacijo in katolištvo, vendar razvijal v smeri, ki je v razmerah nemškega parlamentarizma bila vse dlje od vplivov hierarhije Cerkve in Vatikana. (Za slovenski politični katolicizem tega ne moremo reči – vse do svojega konca je bil v rokah hierarhije in – ne gre pozabiti – ideologov ter politikov duhovnikov).

Seveda so bile prav te sile, ki so znotraj političnega katolicizma prehajale na instrumentarij sodobnih družbenih pridobitev in ga poskušale uporabljati za ohranjanje lastnih pozicij, obsojene na uspeh.

"Ultramontanizem" je bil v hitro razvijajoči se nemški družbi obsojen na neuspeh. Vrnitev na pozicije pred letom 1789 je bila praktično nemogoča – sekularizacija, razvoj znanosti, industrializacija itd. so prehitro napredovali. Ne tako v Sloveniji – tukaj je vse do prve svetovne vojne še prisotna ideja o nekakšni "oazi" sredi "razkristjanjene, pojudene in pokvarjene Evrope", ki se nadaljuje tudi še v čas po prvi svetovni vojni. Seveda, če govorimo o tistih usmeritvah, ki so znotraj slovenskega političnega katolicizma prevladovala – o Antonu Mahničju, Alešu Ušeničniku, Lambertu Ehrlichu ali Ernstu Tomcu.

V času cesarstva se je v Nemčiji zgodilo to, kar se je pozneje zgodilo v Sloveniji v času med obema vojnoma: iz pretežno agrarne dežele je nastajala moderna industrijska družba – pred očmi na kaj takega nepripravljenega političnega katolicizma in Katoliške cerkve. Industrializacija, nova sredstva množičnega obveščanja, t. i. "drugo razsvetljenje", ki je tokrat zajelo najširše množice, je družbo drastično spremenilo. Nastajali so novi socialni sloji in razredi, razpadanje tradicionalnih

socialnih vezi in skupnosti ter vzpostavljanje novih, nove ideologije in nove politične skupine. To pa je zgodba, ki jo bo treba (nekoč) še napisati.

Egon Pelikan

Dean Komel (ed.): KUNST UND SEIN. BEITRÄGE ZUR PHÄNOMENOLOGISCHEN ÄSTHETIK UND ALETHEIOLOGIE. Orbis Phaenomenologicus. Würzburg, Verlag Königshausen & Neumann, 2004, 248 str.

Fenomenologija ni le filozofska usmeritev, ki je pomembno vplivala na razvoj slovenske filozofije, marveč še vedno oblikuje podobo slovenske misli. Domača recepcija fenomenoloških tem je izoblikovala izostren posluh za sopripadnost estetike in resnice, umetnosti in biti. S tem je v marsikaterem pogledu že v prejšnjih desetletjih v svobodnem, pogumnem soočenju z antitezami svojega okolja in časa razvila teme in povezave, ki so v drugih kulturnih okrožjih še le pred kratkim postale

